

بررسی عوامل موثر بر گرایش جوانان به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی

محمد اسکندری^۱

۸۸/۱۰/۱

تاریخ دریافت:

۸۸/۱۲/۲۱

تاریخ پذیرش:

چکیده

پژوهش حاضر از نوع مطالعات توصیفی است که با استفاده از تکنیک دلفی و روش پیمایش به انجام رسیده است. هدف اصلی این پژوهش شناخت عوامل موثر بر گرایش جوانان به مواد مخدر صنعتی است. بدین منظور با استفاده از نظریه‌های مطرح شده در حوزه اعتیاد همچون نظریه آنومی دور کیم و مرتون، نظریه برچسب زنی لمرت، نظریه کنترل شاد CAP (استیون گلد) و نظریه معاشرت افتراقی (ساترلند) به طرح چهارچوب تئوریک پژوهش پرداخته شده است. سپس با استفاده از تکنیک دلفی به بررسی نظریات نخبگان در این حوزه پرداخته و عوامل موثر بر گرایش جوانان به مواد مخدر صنعتی شناسایی گردیدند در مرحله بعد با استفاده از روش پیمایش و ابزار پرسشنامه پژوهشگر ساخته شده به بررسی نظرات جوانان معتاد به این مواد پرداخته شده است. بدین منظور تعداد ۴۰ نفر از جوانان معتاد به مواد مخدر صنعتی که واجد شرایط شرکت در این پژوهش بودند، به عنوان نمونه انتخاب شدند که در نهایت ۳۵ نفر از آنان حاضر به همکاری گردیدند.

عوامل موثر بر گرایش جوانان به مواد مخدر صنعتی به ترتیب اولویت عبارتند از:

۱- ترغیب دوستان و هم‌نوایی با آنان بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی تاثیر

دارد.

۲- سبک و شیوه زندگی جوانان بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی تاثیر دارد.

۳- کارکرد تسهیل کننده نهادهای اجتماعی در رواج اعتیاد بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف

مواد مخدر صنعتی تاثیر دارد.

۱- کارشناس ارشد پژوهشگری، دانشگاه آزاد رودهن

- ۴- نیاز جامعه به سرخوشی بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۵- اختلال در فرایند جامعه پذیری بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۶- ضعف کنترل و نظارت‌های غیر رسمی بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۷- نداشتن ابزار مناسب جهت گذران اوقات فراغت بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۸- نگاه و جهان بینی مصرف کننده به موادمخدر و زندگی بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۹- استعداد اعتیاد پروری ساختار جامعه ایران بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۱۰- ضعف کنترل و نظارت‌های رسمی بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۱۱- پیش پنداشته ها بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۱۲- ضعف در قدرت ابراز وجود و تصمیم گیری فردی بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۱۳- اعتیاد سایر اعضای خانواده بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۱۴- کنجکاوای بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.
- ۱۵- بی اطلاعی عمومی از عوارض سوء مصرف موادمخدر جدید صنعتی بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف این مواد تأثیر دارد.
- ۱۶- رهایی از فشارهای اجتماعی همچون (فقر، شرایط غیر شاغلی و مدرک گرایی) بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیر دارد.

واژه های کلیدی:

اعتیاد، مواد مخدر صنعتی، جوان.

طرح مسئله

با توجه به تغییر گرایش جوانان ایرانی از مواد مخدر سنتی به صنعتی که به سرعت در حال شیوع است، مقاله مذکور به دنبال پاسخگویی به این پرسش اساسی است که مهمترین عوامل اثرگذار بر گرایش جوانان به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی رامشخص نماید.

روش تحقیق

مقاله حاضر از نوع مطالعات توصیفی است. که در آغاز با استفاده از تکنیک دلفی صورت گرفته است. سپس در مرحله دوم پژوهش با استفاده از روش پیمایش و ابزار پرسشنامه به بررسی عوامل موثر بر گرایش جوانان به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی در میان جوانان معتاد به این مواد «اکستاسی، شیشه و کراک» پرداخته ایم.

یافته های مقاله

مهمترین عوامل موثر بر گرایش جوانان به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی به ترتیب اولویت عبارتند از: ترغیب دوستان و هم‌نوائی با آنان، کارکرد تسهیل کننده نهادهای اجتماعی در رواج اعتیاد، سبک و شیوه زندگی جوانان، نیاز جامعه به سرخوشی، اختلال در فرایند جامعه پذیری، ضعف کنترل و نظارت‌های غیر رسمی، نداشتن ابزار مناسب جهت گذران اوقات فراغت، نگاه و جهان بینی مصرف کننده به مواد مخدر و زندگی، استعداد اعتیاد پروری ساختار جامعه ایران، ضعف کنترل و نظارت‌های رسمی، پیش‌پنداشته‌ها، ضعف در قدرت ابراز وجود و تصمیم‌گیری فردی، اعتیاد سایر اعضای خانواده، کنج‌کاوی، بی‌اطلاعی عمومی از عوارض سوء مصرف مواد مخدر جدید صنعتی، رهایی از فشارهای اجتماعی همچون (فقر، شرایط غیر شاغلی و مدرک گرایی)

مقدمه

معضل اعتیاد به مواد مخدر مسئله‌ای جهانی است که همه کشورهای به نوعی درگیر با این پدیده هستند و هر یک با توجه به زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود راه‌حلهایی را جهت مواجهه با این معضل برمی‌گزینند. اما در کشورمان ایران آنچه که امروزه

تأمل بیشتری را می‌طلبد تغییر گرایش جوانان از مواد مخدر سنتی همچون تریاک و هروئین به مواد مخدر صنعتی همچون اکستاسی و شیشه و کراک است. بنابراین نمی‌توان با همان راهکارهایی که برای مقابله با مواد مخدر سنتی به کار برده می‌شد برای مقابله با مواد مخدر صنعتی نیز استفاده کرد زیرا با توجه به نوظهور بودن مواد مخدر صنعتی در ایران و افزایش روزافزون گرایش جوانان به این مواد و ناشناخته بودن این مواد برای خانواده‌ها و مسئولین اثرات سوء شدیدی که این مواد در مقایسه با مواد مخدر سنتی دارند، انجام پژوهشی به منظور شناسایی عوامل موثر بر گرایش جوانان به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی و اولویت بندی این عوامل جهت پیشگیری از این مسئله اجتماعی لازم و ضروری است.

طرح مسئله

یکی از مهمترین معضلات اجتماعی جهان امروز، مسئله اعتیاد به مواد مخدر و نفوذ روزافزون آن در میان نسل جوان است. گرچه مصرف مواد مخدر در ایران سابقه ای طولانی داشته و گیاهانی که مواد مخدر سنتی (همچون تریاک و حشیش) از آنها بدست می‌آید از گیاهان بومی ایران بوده‌اند، اما براساس آمارها و گزارشهای نهادها و سازمانهای جهانی همچون سازمان بهداشت جهانی و اینترپل به موازات پیشرفت جوامع نیازها، نگرشها و الگوهای رفتاری جوانان نیز دچار تغییر و دگرگونی شده و الگوی سوء مصرف مواد مخدر در میان جوانان در همه جهان و از جمله ایران و پایتخت آن تهران به سرعت از سنتی به صنعتی در حال تغییر است.

بر این اساس در کشورهایی همچون ایران که دارای ساخت سنی جوان بوده (طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ بیشترین گروههای سنی راجوانان ۱۹-۱۵ و ۲۴-۲۰ و ۲۹-۲۵ ساله تشکیل داده‌اند)، جوان بودن جمعیت درعین فرصت تلقی گردیدن تهدید نیز به شمار می‌آید. زیرا با افزایش جمعیت جوان میزان آسیب پذیری این جوامع (ایران) به لحاظ سوء مصرف مواد مخدر صنعتی مضاعف می‌گردد.

بدین ترتیب جوانانی که باید موتور محرکه جامعه و آینده سازان کشور باشند پس از سوء مصرف مواد مخدر صنعتی دچار توهمات شدید روانی، رفتارهای پرخطر جنسی، قتل، خودکشی، هولیگانسیم و نندالیسم شده و به جای آنکه باعث حرکت و توسعه جامعه

شوند، هزینه های اجتماعی و اقتصادی سهمگینی را بر پیکره جامعه وارد می سازند و چه بسیار خانواده هایی که در اثر گرفتاری این معضل از هم پاشیده شده و رو به زوال می روند.

مواد مخدر صنعتی به دسته بزرگی از مخدرها اطلاق می شود که منشاء طبیعی ندارند و طی فرایندهای پیچیده شیمیایی در لابراتوارهای صنعتی ساخته می شوند.

تقسیم بندی های گوناگون و متنوعی از این مواد وجود دارد اما به طور کلی این مواد را می توان در ۳ گروه طبقه بندی کرد:

۱- توهم زاها:

توهم زاها بر روی سیستم عصبی مرکزی تاثیر گذاشته و عملکردهای ادراکی را تغییر می دهند مانند: LSD، اکستاسی، دی متیل تریپتامین DMT، فن سیکلیدین و گرد فرشته ..

۲- محرکها:

محرکها با تحریک سیستم عصبی مرکزی حالت سرخوشی به وجود می آورند مانند: آمفتامینها، متدرین، دکسدرین، آیس، شیشه و کریستال ...

۳- نارکوتیکها (کند کننده ها):

نارکوتیکها سیستم کنترل عصبی (CNS) را دچار ضعف می کنند و می توانند درد را کاهش دهند مانند: مرفین، کدئین، متادون، دمرول، هروئین و کراک ایرانی ... (آبادینسکی، ۱۳۸۴: ۱۹).

در پژوهش حاضر به علت وسعت و تنوع بسیار زیاد مواد مخدر صنعتی و با توجه به نظر کارشناسان و خبرگان این حوزه و اخبار منتشر شده درجایید تنها به بررسی ۳ ماده مخدری که در ایران شیوع بیشتری دارند می پردازیم:

۱- اکستاسی

۲- شیشه

۳- کراک ایرانی

مبانی نظری پژوهش

اعتیاد نظیر سایر پدیده‌های اجتماعی پدیده‌ای چند بعدی و چند علتی است. از این رو، نظریه‌های بسیاری در سطح کلان، میانه و خرد به تبیین این مسئله پرداخته‌اند، که در مقاله حاضر با توجه به اهداف مطرح شده از نظریه‌های زیر استفاده شده است:

۱- نظریه آنومی (بی‌هنجاری) دورکیم:

این مفهوم (آنومی) از یونان باستان سرچشمه گرفته و به معنای فقدان قانون است. از نظر دورکیم آنومی به وضعیتی در یک جامعه اطلاق می‌شود که در آن هنجارهای اجتماعی نفوذ خود را بر فرد از دست بدهند. در چنین شرایطی، افراد دیگر برای اقتدار اخلاقی جامعه احترام قائل نیستند و تأثیر آن بر آنها ناچیز است (کیدنز، ۱۳۷۹: ۵۷۱).

حال بپردازیم به شرایط آنومیک جامعه ایران، در شرایطی که در جامعه فعلی ایران ما شاهد جابجایی و تغییر ارزش‌ها از سنتی و مذهبی به سمت ارزش‌های مادی و مدرن هستیم. و مفاهیمی همچون رقابت، نفع شخص، تجملات و مادیگرایی و ... به قاعده جاری جامعه ایران تبدیل شده‌اند و در چنین شرایط آنومیکی انحرافات اجتماعی افزایش یافته و جوانان بیشترین افرادی هستند که در معرض این انحرافات از جمله سوء مصرف مواد مخدر صنعتی قرار می‌گیرند (رفیع‌پور، ۱۳۷۷: ۲۲۴).

۲- نظریه آنومی مرتن:

رابرت مرتون آمریکایی با رویکردی کارکرد گرایانه بدنال راه حلی جامعه شناسانه برای تبیین انحرافات اجتماعی از جمله اعتیاد به مواد مخدر است. از نظر مرتون در هر جامعه ۲ ساخت اساسی وجود دارد که میان آنها روابط کارکردی برقرار است و این دو ساخت در تجزیه و تحلیل‌ها تفکیک پذیرند، اما در وضعیت عینی با یکدیگر در آمیخته‌اند. آن دو عبارتند از:

۱- اهداف نهادی شده

۲- وسایل نهادی شده

اهداف نهادی شده عبارت است از تعاریف نهادی شده درباره ارزش‌ها و امور مطلوب.

وسائل نهادی شده عبارت است از شیوه‌های استاندارد شده کنش برای نیل به اهداف و یا هنجارهای مقرر که برای وصول به اهداف نهادی شده وضع شده‌اند (اسکیدمور، ۱۳۷۲):

۱۵۹). وسایل نهادی عبارت است از شیوه‌های قابل قبول برای دستیابی به این هدف‌ها (رحیمی، ۱۳۸۴: ۲۰). مرتن معتقد است جامعه زمانی در انسجام و یکپارچگی بسر می‌برد که میان این دو ساخت اساسی یعنی (اهداف و وسایل) تعادل برقرار باشد و در غیر این صورت (عدم تطابق بین اهداف و وسایل) جامعه در حالت آنومیک قرار می‌گیرد و افراد رو به انحراف و کجروی می‌آورند.

از نظر مرتون افرادی که رو به کجروی می‌آورند به ۵ شیوه واکنش نشان می‌دهند:

۱- هم‌نوابی: اغلب افراد آرزوهای خود را کاهش می‌دهند و سعی می‌کنند با هنجارهای اجتماعی هم‌نوا شوند.

۲- نوآوری (بدعت): بعضی از افراد به نوآوری گرایش می‌یابند. این افراد برای دستیابی به اهداف نهادی شده اجتماع از وسایل جدید و غیر مشروع استفاده می‌کنند.

۳- مناسک‌گرایی: برخی از افراد جامعه، هدف‌ها و ارزش‌های مورد قبول جامعه را نمی‌پذیرند اما وسایل دستیابی به این اهداف و ارزش‌ها را باور دارند، اینگونه افراد رو به مناسک‌گرایی می‌آورند.

۴- واپس‌گرایی (انزواطلبی): برخی از افراد جامعه از هر فعالیتی جهت دستیابی به اهداف و ارزش‌های مورد قبول جامعه دوری می‌کنند و نه اهداف و ارزش‌های هنجاری جامعه را قبول دارند و نه مسائل دستیابی به آنها را. این شیوه یا الگوها پاسخ نهایی برای تبیین انحرافات اجتماعی از جمله سوء مصرف مواد مخدر است.

۵- شورش: برخی افراد عصیانگر از پذیرش ساختارهای اجتماعی سر باز می‌زنند و درصد ایجاد یک نظم اجتماعی جدید از طریق فعالیت‌های جدید و یا جایگزین سبک زندگی جدید برمی‌آیند (آبادنیسکی، ۱۳۸۲: ۲۲).

۳- نظریه معاشرت افتراقی (ساترلند):

نظریه معاشرت افتراقی (ادوین ساترلند) مشهورترین نظریه از مجموع نظریه‌های جامعه‌پذیری یا یادگیری در مباحث کجرفتاری اجتماعی است. براساس این نظریه رفتار مجرمانه آموخته

می‌شود و یادگیری در درون گروه‌های نخستین فرد بویژه دوستان و همسالان رخ می‌دهد. ادوین ساترلند معتقد است معاشرت افتراقی چگونگی رفتار مجرمانه را تبیین می‌کند. سوء مصرف مواد مخدر هنگامی شروع می‌شود که معاشرت‌های کجروانه بیشتر از معاشرت‌های معمولی اجتماعی افراد باشد (آبادینسکی، ۱۳۸۲: ۲۷).

۴- نظریه کنترل شاد (CAP) استیون گلد:

نظریه کنترل شاد بر اندرکنش سبک‌های شخصی بر خورد مصرف‌کنندگان با اثرات فارماکوژنیک مواد تاکید می‌کند. در این نظریه وضعیت شناختی فرد به عنوان محوری در نظر گرفته می‌شود که حرکت از مصرف تفننی به اعتیاد کامل را تعیین می‌نماید. بر اساس این نظریه در فرآیند اعتیاد، تعارض به عنوان عامل مستعدکننده اهمیت دارد. مردمی که در برآورده کردن انتظارات و خواسته‌های جامعه و خودشان دچار مشکل هستند، با تعارضی روبرو می‌شوند که در قالب اضطراب نمود می‌یابد. اضطراب احساسی عام است که بسیاری از ما با درجات مختلف آن را تجربه می‌کنیم. اما معتادان کسانی هستند که اضطرابشان را به صورت ناتوانی در کنترل خود و محیط اطرافشان تغییر می‌کنند و حس می‌کنند قدرتی برای تغییر موقعیت و چیره شدن بر عوامل تنش‌زا ندارند. مهمترین نارسایی شناختی در افراد معتاد، این باور است که امکان سازگاری با عوامل تنش‌زا وجود ندارد. بدیهی است که تجربه اضطراب امری ناخوشایند است و فرد می‌کوشد تا به شکلی این حس را برطرف کند و یکی از برجسته‌ترین اثرات مواد مخدر صنعتی کاهش اضطراب است و نه تنها اضطراب را از بین برده بلکه نوعی حالت خوشایند و سرخوشانه نیز در مصرف‌کننده ایجاد می‌کند و فرد تحت تاثیر این مواد نوعی احساس موقتی قدرت، چیرگی و خوشحالی را تجربه می‌کند. در این حال هیچ خواسته‌ای ناممکن نیست و همه چیز امکان‌پذیر است. از این روست که این مواد برای معتادان کاری را انجام می‌دهند که گویی خود از انجام آن عاجزند. اما این حال خوب خیلی زود از بین می‌رود و بار دیگر عواملی به حس اضطراب دامن می‌زنند و حس ناتوانی وضعف بار دیگر باز می‌گردد. این فرآیند باعث می‌شود فرد برای رهایی از این وضعیت دوباره به مواد پناه برده و مصرف خود را افزایش می‌دهد و از یک مصرف‌کننده تفننی به یک معتاد تبدیل می‌گردد (گلد، ۱۳۸۴: ۳۸).

چهار چوب نظری پژوهش

چهار چوب نظری در پژوهش حاضر با توجه به فرضیه های مطرح شده تلفیقی است از نظریه های آنومی دور کیم و مرتون، اختلال هنجاری دور کیم و پارسونز، معاشرت افتراقی ساترلند و نظریه شاد (CAP) استیون گلد.

در جامعه شناسی مسائل و آسیبهای اجتماعی سه مفهوم اساسی، ساختار اجتماعی (Social Structure) شبکه روابط اجتماعی (Social relation) و ویژگیهای فردی (personality) مطرح است بر این اساس می توان سوء مصرف مواد مخدر صنعتی را نیز در سه سطح کلان، میانه و خرد بررسی نمود. همچنین می توان نظریه های مطرح شده در این زمینه را نیز در این سه سطح قرار داد به گونه ای که نظریه های دور کیم و پارسونز را در سطح کلان، نظریه های ساترلند و مرتون را در سطح میانه و نظریه استیون گلد را در سطح خرد جای داد البته نکته اساسی آن است که دسته بندی این عوامل به صورت نظری است و هر یک از این عوامل را می توان در سطوح دیگر نیز قرار داد. البته بدیهی است که این سطوح در ارتباط متقابل با یکدیگر قرار دارند و هر یک از این سطوح هم اثر گذارند و هم اثر پذیر.

روش تحقیق

در آغاز پژوهش با استفاده از تکنیک دلفی به گردآوری نظر خبرگان و کارشناسان درباره متغیرهای مؤثر بر گرایش جوانان به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی پرداخته و سپس با استفاده از روش میدانی و ابزار پرسشنامه و مصاحبه به گردآوری داده های مورد نیاز پرداختیم. سپس داده های بدست آمده از پرسشنامه ها با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و با استفاده از آماره های توصیفی (میانه فراوانیها، میانگین و مد) به تجزیه و تحلیل داده های بدست آمده پرداخته و جداول و نمودارهای مربوطه ترسیم گردیده است. جامعه آماری مورد نظر در این پژوهش جوانان ۲۰-۳۰ ساله ای هستند که در شهر تهران زندگی می کنند و به مواد مخدر صنعتی (اکستاسی، شیشه و کراک) اعتیاد دارند. در دلفی نیازی، به نمونه گیری و جمعیت نمونه نیست و از نظرات خبرگان و کارشناسان استفاده می شود اما در روش پیمایش، در پژوهش حاضر جمعیت نمونه تعداد ۳۵ نفر جوانان ۲۰-۳۰ ساله ای هستند که در تهران زندگی می کنند و حداقل به مدت ۳ ماه به مواد مخدر اکستاسی،

شیشه یا کراک اعتیاد داشته و جهت درمان به NGO کنگره ۶۰ مراجعه نموده‌اند. در این پژوهش از روش نمونه گیری در دسترس استفاده شده است.

مفاهیم و متغیرهای پژوهش

• اعتیاد

تعریف نظری: عبارت است از وابستگی به موادی که تکرار مصرف آن با کمیت مشخص و در زمانهای معین از نظر مصرف کننده ضروری و باعث ایجاد وابستگی جسمی یا فکری و پیدایش پدیده تحمل در بدن نسبت به مواد مصرفی می شود (آقابخشی، ۱۳۷۹: ۳).

تعریف عملیاتی: در این پژوهش منظور از اعتیاد، وابستگی فکری و جسمی به موادمخدر اکستاسی، شیشه و کراک حداقل به مدت ۳ ماه است.

• موادمخدر صنعتی

تعریف نظری: به دسته بزرگی از مخدرها اطلاق می شود که منشاء طبیعی ندارند و طی فرایندهای پیچیده شیمیایی و در لابراتوارهای صنعتی ساخته می شوند (احمدوند، ۱۳۸۲: ۷).

تعریف عملیاتی: در این پژوهش منظور از مواد مخدر صنعتی سه ماده مخدر (اکستاسی، شیشه و کراک ایرانی) است.

• جوان

تعریف نظری: به طور کلی جمعیت کشور را می توان در ۳ گروه عمده ۱۴-۰ سال، (گروه کودک و نوجوان)، ۱۵-۶۴ سال (گروه جوان و میانسال) و ۶۵ سال به بالا (گروه سالخورده) توزیع نمود (زنجان، ۱۳۷۸: ۵۶).

تعریف عملیاتی: در این پژوهش منظور از جوانان، افراد (۳۰-۱۵) ساله ای هستند که در تهران زندگی می کنند و به موادمخدر صنعتی (اکستاسی، شیشه و کراک) اعتیاد دارند.

۲۱

بررسی

عوامل

موثر بر

گرایش

نوانان به

سوم

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

مؤثر

یافته های پژوهش

تکنیک دلفی:

بر این اساس در آغاز تعداد ۸ نفر از کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و موادمخدر از اساتید دانشگاههای آزاد واحد رودهن، علامه طباطبایی، علم و فرهنگ، جهاد دانشگاهی، وزارت علوم، ستاد مبارزه با موادمخدر و پژوهشکده ملی مطالعات موادمخدر ایران به عنوان اعضای هیئت دلفی و پاسخگویان به آن انتخاب گردیدند. سپس با استفاده از نظرات اساتید راهنما و مشاور پرسشنامه ای باز با ۶ متغیر از طریق ایمیل در اختیار اعضای هیئت دلفی قرار گرفت و از آنان خواسته شد به هر یک از این عوامل امتیازی از ۱ الی ۱۰ بدهند که ده بیشترین و یک کمترین امتیاز است و سپس سایر عوامل موثر بر گرایش جوانان به موادمخدر صنعتی را با ذکر امتیاز و اولویت نام ببرند. بدین ترتیب پس از جمع آوری پرسشنامه های دور اول تعداد ۱۶ متغیر مشخص گردیده و رتبه بندی شدند. در دور دوم پرسشنامه ای شامل ۱۶ متغیر که بر اساس اولویتهای دور نخست رتبه بندی شده بود در اختیار اعضای هیئت دلفی قرار گرفت و از آنان خواسته شد به هر یک از این عوامل امتیازی از ۱ الی ۱۶ بدهند که شانزده بیشترین و یک کمترین امتیاز است. در دور سوم برخی از عواملی که با یکدیگر همپوشانی داشتند در یکدیگر ادغام شده و تعدادی متغیر نیز به لیست اضافه گردید و از اعضای هیئت دلفی خواسته شد همانند دور قبل به هر یک از عوامل امتیازی از ۱ الی ۱۶ بدهند که شانزده بیشترین و یک کمترین امتیاز است. بدین ترتیب پس از جمع آوری پرسشنامه های دور سوم مشخص گردید که نظرات کارشناسان و خبرگان تا حدود زیادی به اجماع رسیده بنابراین با نظر اساتید محترم راهنما و مشاور ادامه فرایند تکنیک دلفی را متوقف کرده و به همین ۳ دوره یا راند اکتفا می نمائیم.

نتایج تکنیک دلفی در دور اول

اولویت	عوامل موثر بر گرایش جوانان به مصرف موادمخدر صنعتی	امتیاز	میانگین
اول	ترغیب دوستان و هم‌نوائی با آنان	۶۲	۱۰/۳
دوم	اختلال در فرایند جامعه پذیری	۵۵	۹/۱
سوم	کنجکاو	۵۱	۸/۵
چهارم	پیش پنداشته ها	۴۵	۷/۵
پنجم	نداشتن ابزار مناسب جهت گذران اوقات فراغت	۳۸	۶/۳
ششم	رهایی از فشارهای اجتماعی همچون (فقر، شرایط غیر شاغلی و مدرک گرایی)	۳۵	۵/۸

نتایج تکنیک دلفی در دور دوم

اولویت	عوامل موثر بر گرایش جوانان به مصرف موادمخدر صنعتی	امتیاز	میانگین
اول	ترغیب دوستان و هم‌نوائی با آنان	۱۰۹	۶/۸
دوم	کارکرد تسهیل کننده نهادهای اجتماعی در رواج اعتیاد	۸۸	۵/۵
سوم	نیاز جامعه به سرخوشی	۸۲	۵/۱
چهارم	اختلال در فرایند جامعه پذیری	۷۸	۴/۹
پنجم	سبک و شیوه زندگی جوانانه	۷۷	۴/۸
ششم	نداشتن ابزار مناسب جهت گذران اوقات فراغت	۷۱	۴/۴
هفتم	ضعف کنترل و نظارت‌های رسمی	۷۰	۴/۳
هشتم	کنجکاو	۷۰	۴/۳
نهم	نگاه و جهان بینی مصرف کننده به موادمخدر و زندگی	۶۵	۴
دهم	استعداد اعتیاد پروری ساختار جامعه ایران	۶۱	۳/۸
یازدهم	پیش پنداشته ها	۵۴	۳/۵
دوازدهم	ضعف کنترل و نظارت‌های غیر رسمی	۵۵	۳/۴
سیزدهم	ضعف در قدرت ابراز وجود و تصمیم گیری فردی	۵۰	۳/۱
چهاردهم	رهایی از فشارهای اجتماعی همچون (فقر، شرایط غیر شاغلی و مدرک گرایی)	۴۴	۲/۷
پانزدهم	بی اطلاعی عمومی از عوارض سوء مصرف موادمخدر جدید صنعتی	۴۳	۲/۶
شانزدهم	اعتیاد سایر اعضای خانواده	۳۶	۲/۲

نتایج تکنیک دلفی در دور سوم

اولویت	عوامل موثر بر گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر صنعتی	امتیاز	میانگین
اول	ترغیب دوستان و همنوایی با آنان	۱۱۴	۷/۱
دوم	کارکرد تسهیل کننده نهادهای اجتماعی در رواج اعتیاد	۹۵	۵/۹
سوم	سبک و شیوه زندگی جوانان	۸۹	۵/۵
چهارم	نیاز جامعه به سرخوشی	۸۵	۵/۳
پنجم	اختلال در فرایند جامعه پذیری	۸۲	۵/۱
ششم	ضعف کنترل و نظارت‌های غیر رسمی	۸۰	۵
هفتم	نداشتن ابزار مناسب جهت گذران اوقات فراغت	۷۸	۴/۹
هشتم	نگاه و جهان بینی مصرف کننده به مواد مخدر و زندگی	۷۷	۴/۸
نهم	استعداد اعتیاد پروری ساختار جامعه ایران	۷۶	۴/۷
دهم	ضعف کنترل و نظارت‌های رسمی	۷۵	۴/۶
یازدهم	پیش پنداشته ها	۷۴	۴/۶
دوازدهم	ضعف در قدرت ابراز وجود و تصمیم گیری فردی	۷۱	۴/۴
سیزدهم	اعتیاد سایر اعضای خانواده	۶۷	۴/۱
چهاردهم	کنجکامی	۶۲	۳/۸
پانزدهم	بی اطلاعی عمومی از عوارض سوء مصرف مواد مخدر جدید صنعتی	۵۵	۳/۴
شانزدهم	رهایی از فشارهای اجتماعی همچون (فقر، شرایط غیر شاعلی و مدرک گرایی)	۵۱	۳/۱

بحث و نتیجه گیری

در این مرحله به بررسی سوالات پژوهش و مقایسه نظرات خبرگان و مصرف کنندگان مواد مخدر صنعتی می پردازیم:

سوال اول: آیا ترغیب دوستان و همنوایی با آنان، بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر، ترغیب دوستان و همنوایی با آنان به عنوان مهمترین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید بر همین اساس ۹۴/۳ درصد جوانان نیز اذعان داشته اند برای اولین بار توسط دوستانشان با مواد مخدر صنعتی آشنا شده اند. اما در رابطه با همنوایی، ۶۰/۹ درصد از جوانان اذعان داشته اند دوستانشان در تصمیم گیریهای آنان نقشی ندارند. همچنین ۵۴/۳ درصد از جوانان نیز اذعان داشته اند بیشترین وقت خود را با دوستانشان نمی گذرانند. بدین ترتیب ملاحظه می شود که اگرچه اکثریت جوانان توسط دوستانشان با

موادمخدر صنعتی آشنا شده اند اما عامل همنوایی تاثیر چندانی بر اعتیاد آنان نداشته است.

سوال دوم: آیا سبک و شیوه زندگی جوانان، بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف

موادمخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و موادمخدر، سبک و شیوه زندگی جوانان به عنوان دومین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس اولویتهای سبک زندگی جوانان معتاد به موادمخدر صنعتی به شرح زیر است:

اولویت اوقات فراغت:

- ۱- گردش و تفریح با دوستان
- ۲- گردش و تفریح با خانواده
- ۳- گوش دادن به موسیقی
- ۴- دیدن تلویزیون
- ۵- ورزش کردن
- ۶- دیدن ماهواره
- ۷- مسافرت رفتن
- ۸- خواندن کتاب و روزنامه
- ۹- استفاده از اینترنت

اولویت فضاها:

- ۱- منزل
- ۲- مهمانی های دوستانه و پارتنری
- ۳- پارک
- ۴- کافی شاپ
- ۵- رستوران

۶- خیابان

اولویت نحوه خرج کردن پول:

- ۱- پوشاک
- ۲- خوراک
- ۳- خرید وسائل منزل
- ۴- سیگار
- ۵- آرایش سروصورت
- ۶- جراحیهای زیبایی
- ۷- مشروبات الکلی

اولویت خرید لباس:

- ۱- جنس و دوام
- ۲- راحتی
- ۳- قیمت
- ۴- مد
- ۵- مارکدار بودن

لازم به ذکر است که جهت مشخص نمودن میزان تاثیر، عامل سبک زندگی بر گرایش جوانان به مواد مخدر صنعتی مستلزم مقایسه میان ۲ گروه جوانان معتاد و غیر معتاد است که در این پژوهش صورت نگرفته است.

سوال سوم: آیا کارکرد تسهیل کننده نهادهای اجتماعی در رواج اعتیاد، بر گرایش

جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر، کارکرد تسهیل کننده نهادهای اجتماعی در رواج اعتیاد به عنوان سومین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس

۹۴/۳ درصد جوانان اذعان داشته اند برای اولین بار توسط دوستانشان با مواد مخدر صنعتی آشنا شده اند و ۴۵/۸ درصد این جوانان برای اولین بار در خیابان و پارکی ها با مواد مخدر صنعتی آشنا شده اند که این امر نشان دهنده کژکارکردی نهادهایی همچون خانواده و دولت است.

سوال چهارم: آیا نیاز جامعه به سرخوشی، برگرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر، نیاز جامعه به سرخوشی به عنوان چهارمین عامل موثر برگرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس فقط ۲۰ درصد جوانان خودشان را زیادشاد و سرزنده می دانند و در مقابل ۴۵/۷ درصد آنان اظهار داشته اند مصرف مواد مخدر صنعتی تا حد زیادی باعث سرخوشی آنان می شود.

سوال پنجم: آیا اختلال در فرایند جامعه پذیری، برگرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر، اختلال در فرایند جامعه پذیری به عنوان پنجمین عامل موثر برگرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۶۸/۶ درصد خانواده جوانان معتاد به این مواد بعد از شش ماه متوجه اعتیاد فرزندانشان شده اند. همچنین ۶۲/۹ درصد این افراد شاغل پاره وقت و یا غیرشاغل بوده اند. ۶۹/۷ درصد این افراد اظهار داشته اند کم و خیلی کم توسط رسانه های همگانی از عوارض مواد مخدر صنعتی مطلع شده اند. بنابراین همه این عوامل نشان دهنده آن است که این جوانان به درستی جامعه پذیر نشده اند.

سوال ششم: آیا ضعف کنترل و نظارت های غیر رسمی، برگرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر،

۲۷

بررسی

عوامل

موثر بر

گرایش

جوانان به سوء مصرف

مواد مخدر صنعتی

ضعف کنترل و نظارت‌های غیر رسمی به عنوان ششمین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۹۴/۳ درصد جوانان اذعان داشته اند برای اولین بار توسط دوستانشان با مواد مخدر صنعتی آشنا شده اند. همچنین ۶۰ درصد این افراد اولین بار در خانه، مهمانی‌های فامیلی و یا پارتی با این مواد آشنا شده و ۶۸/۶ درصد خانواده جوانان معتاد به این مواد بعد از شش ماه متوجه اعتیاد فرزندانشان شده اند. که همه این عوامل بیانگر آن است که دوستان و خانواده این افراد نظارت چندانی بر اعمال و رفتار فرزندانشان نداشته اند.

سوال هفتم: آیا نداشتن ابزار مناسب جهت گذران اوقات فراغت، بر گرایش جوانان

تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر، نداشتن ابزار مناسب جهت گذران اوقات فراغت به عنوان هفتمین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۸۵/۷ درصد جوانان اذعان داشته اند کم و خیلی کم از سینما و تئاتر استفاده می کنند و ۶۲/۸ درصد این افراد کم و خیلی کم از باشگاه‌های ورزشی و استخر استفاده می کنند و ۸۸/۶ درصد این افراد کم و خیلی کم از کتابخانه و فرهنگسرا استفاده می کنند و ۶۵/۷ درصد این افراد کم و خیلی کم از رستوران و کافی شاپ استفاده می کنند و ۵۷/۲ درصد این افراد کم و خیلی کم به مناطق مورد علاقه شان سفر می کنند. که همه این عوامل حاکی از آن است که این جوانان ابزار مناسبی جهت گذران اوقات فراغت خود ندارند.

سوال هشتم: آیا نگاه و جهان بینی مصرف کننده به مواد مخدر روزندگی، بر گرایش

جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر، نگاه و جهان بینی مصرف کننده به مواد مخدر روزندگی به عنوان هشتمین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۶۲/۹ درصد از جوانان معتاد به مواد مخدر صنعتی اظهار داشته اند که استفاده از هر چیزی که حال آدم را

بهرتر کند مجاز نیست و ۹۷/۱ درصد این افراد معتقدند مصرف موادمخدر صنعتی زیاد و خیلی زیاد باعث نابودی زندگی انسان می شود. بنابر این مشاهده می شود که جهان بینی آنها تاثیر چندانی بر گرایششان به سوء مصرف موادمخدر صنعتی نداشته است.

سوال نهم: آیا استعداد اعتیاد پروری ساختار جامعه ایران، بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و موادمخدر، استعداد اعتیاد پروری ساختار جامعه ایران به عنوان نهمین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۶۲/۹ درصد جوانان معتاد به موادمخدر صنعتی اذعان داشته اند دسترسی به این مواد اصلا برایشان دشوار نبوده است و ۶۲/۹ درصد این افراد بیش از پنج نفر فروشنده موادمخدر صنعتی را در محل زندگیشان می شناسند که این عوامل نشان دهنده آن است که این مواد به سهولت و فراوانی در اختیار جوانان قرار دارد.

سوال دهم: آیا ضعف کنترل و نظارت های رسمی، بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و موادمخدر، ضعف کنترل و نظارت های رسمی به عنوان دهمین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۶۲/۹ درصد جوانان معتاد به موادمخدر صنعتی اذعان داشته اند دسترسی به این مواد اصلا برایشان دشوار نبوده است و ۶۲/۹ درصد این افراد بیش از پنج نفر فروشنده موادمخدر صنعتی را در محل زندگیشان می شناسند و ۶۱/۸ درصد این جوانان اظهار داشته اند تا به حال به دلیل اعتیاد به این مواد دستگیر نشده اند. که این عوامل نشان دهنده آن است که ضعف کنترل و نظارت های رسمی وجود دارد.

۲۹

بررسی

عوامل

موثر بر

گرایش

جوانان به

سوء مصرف

مواد مخدر صنعتی

سوال یازدهم: آیا پیش پنداشته ها، برگرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف

مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر پیش پنداشته ها به عنوان یازدهمین عامل موثر برگرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۶۵/۷ درصد جوانان معتاد به مواد مخدر صنعتی اظهار داشته اند قبل از شروع مصرف این مواد خیلی زیاد و زیاد تصور می کردند مصرف این مواد باعث سرخوشی و شادابی شان شود و ۶۱/۸ درصد این جوانان قبل از شروع مصرف این مواد خیلی زیاد و زیاد تصور می کردند مصرف این مواد باعث افزایش نیروی جنسی شان شود. که این عوامل حاکی از آن است که پیش پنداشته ها نقش موثری بر گرایش این افراد به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی داشته است.

سوال دوازدهم: آیا ضعف در قدرت ابراز وجود و تصمیم گیری فردی، برگرایش

جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر ضعف در قدرت ابراز وجود و تصمیم گیری فردی به عنوان دوازدهمین عامل موثر برگرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس تنها ۲۵/۷ درصد جوانان معتاد به مواد مخدر صنعتی اذعان داشته اند که خودشان تصمیم به ترک اعتیاد گرفته اند و این امر نشان دهنده آن است که این افراد در تصمیم گیریهای فردی ضعف دارند.

سوال سیزدهم: آیا اعتیاد سایر اعضای خانواده، برگرایش جوانان تهرانی به سوء

مصرف مواد مخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و مواد مخدر اعتیاد سایر اعضای خانواده به عنوان سیزدهمین عامل موثر برگرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف مواد مخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۴۲/۹ درصد جوانان معتاد به مواد مخدر صنعتی اذعان داشته اند که در بین اعضای خانواده آنها فرد دیگری نیز به مواد مخدر اعم از سنتی یا صنعتی اعتیاد داشته است. که این امر نشان دهنده آن است که اعتیاد سایر

اعضای خانواده نقش چندانی بر گرایش این جوانان به سوء مصرف موادمخدر صنعتی نداشته است.

سوال چهاردهم: آیا کنجکاوی، بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و موادمخدر کنجکاوی به عنوان چهاردهمین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۵۸/۸ درصد جوانان معتاد به موادمخدر صنعتی خیلی زیاد و زیاد دوست داشته اند به جاهای جدید بروند و ۴۸/۶ درصد خیلی زیاد و زیاد دوست داشته اند غذاهای جدید را امتحان کنند و ۶۸/۶ درصد این جوانان دوست داشته اند که از چیزهای ناشناخته سردر بیاورند. بنابراین مشاهده می شود که این جوانان انسانهای کنجکاوی هستند و کنجکاوی نقش موثری بر گرایش آنان به سوء مصرف موادمخدر صنعتی داشته است.

سوال پانزدهم: آیبی اطلاعی عمومی از عوارض سوء مصرف موادمخدر جدید صنعتی، بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف این مواد موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و موادمخدر بی اطلاعی عمومی از عوارض سوء مصرف موادمخدر جدید صنعتی به عنوان پانزدهمین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس ۷۴/۳ درصد جوانان معتاد به موادمخدر صنعتی اذعان داشته اند که قبل از شروع مصرف این مواد از اثرات و عوارض آنها اطلاعی نداشته اند. این امر حاکی از آن است که بی اطلاعی از عوارض سوء مصرف موادمخدر جدید صنعتی نقش موثری بر گرایش جوانان به سوء مصرف موادمخدر صنعتی داشته است.

سوال شانزدهم: آیا رهایی از فشارهای اجتماعی همچون (فقر، شرایط غیر شاغلی و مدرک گرایی)، بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی

موثر است؟

بر اساس نتایج به دست آمده بنا بر نظر کارشناسان و خبرگان حوزه اعتیاد و موادمخدر رهایی از فشارهای اجتماعی به عنوان شانزدهمین عامل موثر بر گرایش جوانان تهرانی به سوء مصرف موادمخدر صنعتی شناسایی گردید. بر همین اساس تنها ۳۱/۴ درصد جوانان معتاد به موادمخدر صنعتی اظهار داشته اند مصرف این مواد توانسته است خیلی زیاد و زیاد از فشار عدم اشتغال مناسب بکاهد و تنها ۱۴/۳ درصد از این جوانان اظهار داشته اند مصرف این مواد توانسته است خیلی زیاد و زیاد از فشار عدم امکان ادامه تحصیل بکاهد و ۶۲/۸ درصد از این جوانان متوسط هزینه ماهانه ای بین ۲۰۰ تا ۶۰۰ هزار تومان داشته اند و ۶۰ درصد آنها اظهار داشته اند که این هزینه ها توسط درآمد خودشان تامین شده است. بنابراین مشاهده می شود که فشارهای اجتماعی همچون فقر، شرایط غیر شاغلی و مدرک گرایی چندان بر گرایش این جوانان به سوء مصرف موادمخدر صنعتی تأثیری نداشته است.

منابع

- ۱- نشریه الکترونیکی آفتاب www.Aftab.ir
- ۲- سایت ستاد مبارزه با مواد مخدر www.dchq.ir
- ۳- سایت انجمن درمان اعتیاد کنگره ۶۰ www.congress۶۰.org
- ۴- مصاحبه با دکتر علی شفق، پاتیلوژیست و محقق در زمینه مواد مخدر صنعتی
- ۵- زنجانی، حبیب الله (۱۳۷۸)، جمعیت و توسعه، تهران: انتشارات نشر و تبلیغ بشری، چاپ سوم
- ۶- آقابخشی، حبیب الله (۱۳۷۹) اعتیاد و آسیب شناسی خانواده، تهران: انتشارات دانش آفرین
- ۷- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۹)، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: انتشارات نشر نی چاپ ششم.
- ۸- آبادینسکی، هوارد (۱۳۸۴)، مواد مخدر نگاهی اجمالی. مترجمان: محمدعلی ذکریایی و دیگران، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ.
- ۹- دورکیم، امیل (۱۳۷۷)، دوگانگی طبیعت بشری و شرایط اجتماعی آن، فصلنامه علوم اجتماعی شماره دهم تابستان ۱۳۷۷.
- ۱۰- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۷)، توسعه و تضاد، تهران: انتشارات سهامی انتشار، چاپ سوم.
- ۱۱- مرتون، رابرت کی (۱۳۷۶)، مشکلات اجتماعی و نظریه جامعه شناختی، ترجمه: نوین تولایی تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۱۲- آقابخشی، حبیب (۱۳۷۵)، رویکرد مددکاری در زمینه اثرات اعتیاد بر نظام خانواده، معاونت پژوهشی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- ۱۳- ارزیابی وضعیت جهانی اکستاسی، آمفتامین ها و مفامین ها (۲۰۰۳)، وین: دفتر مبارزه با مواد مخدر سازمان ملل متحد.
- ۱۴- میرزایی، خلیل (۱۳۸۷) پژوهش، پژوهشگری و پرورش نامه نویسی، تهران: انتشارات
- ۱۵- رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۴) کندوکاوها و پنداشته‌ها، تهران: انتشارات سهامی انتشار، چاپ پانزدهم.
- ۱۶- ساعی، علی (۱۳۸۱) تحلیل آماری در علوم اجتماعی، تهران: انتشارات کیان مهر چاپ سوم.
- ۱۷- ساروخانی، باقر (۱۳۷۸)، روشهای تحقیق در علوم اجتماعی، تهران: انتشارات مطالعات فرهنگی چاپ پنجم.
- ۱۸- گلد، استیون (۱۳۸۴)، نظریه کنترل CAP شاد در مورد سوء مصرف مواد مخدر، مترجم: وکیلی، شروین، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ.
- ۱۹- اسکیدمور، ریچارد (۱۳۷۲)، تفکر نظری در جامعه شناسی، ترجمه: علی محمد حاضری و دیگران، تهران: انتشارات نشر سفید.